Гаврютіна Н. Д. Валеологічне виховання дітей молодшого дошкільного віку засобом організованого експериментування / Н. Д. Гаврютіна // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»: Науково-теоретичний збірник. – Переяслав-Хмельницький, 2008. – Вип. 14. – С. 53–57.

**УДК 372.3**

# ВАЛЕОЛОГІЧНЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБОМ ОРГАНІЗОВАНОГО ЕКСПЕРИМЕНТУВАННЯ

**Наталія Гаврютіна**
**(Лисичанськ)**

*Стаття присвячена актуальній проблемі сучасної дошкільної педагогіки – організації навчально-виховного процесу молодших дошкільників на засадах діяльнісної парадигми. Авторка статті висвітлює сучасні дослідження з валеологічного виховання молодших дошкільників, презентує цікавий підхід до розуміння сутності експерементування. Цікавим для практиків є детальний опис експериментів різних типів.*

***Ключові слова:*** *валеологічне виховання, експеримент, діяльнісна парадигма, молодші дошкільнята.*

This article is devoted to the actual problem of modern preschool education - the organization of educational process on the basis of the younger preschool activity-paradigm. The author of the article highlights current research on education valeological younger preschoolers, presents an interesting approach to understanding the essence eksperementuvannya. Interesting for practitioners is a detailed description of the various types of experiments.

**Key words:** valeological education, experiment, activity paradigm, younger pre-schoolchildren.

Актуальність дослідження визначається концептуальними положеннями Національної доктрини розвитку освіти в Україні, Закону України "Про освіту", Базового компоненту дошкільної освіти в Україні, у яких проголошено стратегічні завдання щодо збереження та зміцнення здоров'я дитини. Відтак, неодмінним компонентом системи національної дошкільної освіти має бути валеологічне виховання, тобто формування соціально-психологічних настанов та активної позиції дитини щодо дбайливого ставлення до здоров'я.

Згідно з діяльнісною парадигмою в освіті розвиток особистих якостей та психічних процесів дошкільника відбувається паралельно з оволодінням

практичними навичками, прийомами пошукової діяльності. Таким чином, в оновленому, реформованому дошкільному навчальному закладі дитина повинна оволодіти знаннями та практичними навичками збереження та зміцнення здоров'я. Молодший дошкільний вік є найбільш сенситивним для формування означених якостей, оскільки саме в цьому віці відбувається становлення мотиваційної, діяльнісної та когнітивної сфер особистості.

Деякі аспекти валеологічного виховання молодших дошкільників висвітлені сучасними педагогами: організація валеологічного виховання дітей молодшого дошкільного віку (Г. Бєлєнька, Н. Денисенко, Л. Лохвицька, М. Машовець) [1], проблема формування цінностей здоров'я у молодших дошкільнят (О. Богініч, З. Плохій); становлення валеологічної кулътури дітей (В. Деркунська, Н. Поведенюк, Н. Тимофєєва); питання пізнання природи з позиції єдності екологічного та валеологічного виховання (Г. Беленька, З. Плохій) [7], проте проблема збереження активної позиції молодшого дошкільника у процесі валеологічного виховання висвітлена частково. Так, у дослідженнях Н. Лисенко, Л. Калузької розглянуто вплив цього методу на валеологічне виховання дітей, але про молодших дошкільнииків згадано лише побіжно [7]. Теоретичні основи експериментування як методу висвітлені в роботах Г. Беленької, М. Под'якова, психологічні передумови експериментальної діяльності широко представлені в працях Б. Ананьєва, Л. Виготського, Д. Ельконіна, З. Істоміної, О. Леонтьєва, Г Люблінської, проте недостатньо уваги приділяється висвітленню педагогічних умов організації експериментування молодших дошкільників у процесі валеологічного виховання [8], [5 ].

Зазначені положення зумовлюють мету цієї статті, що полягає у визначенні педагогічних умов експериментальної діяльності молодших дошкільників та розробці методики валеологічного виховання молодших дошкільнииків засобом організованого експериментування.

Наше розуміння валеологічного виховання збігається з визначенням Е. Вайнера, який трактує його як вплив на свідомість людини з метою вироблення соціально-психологічних настанов та активної позиції, на дбайливе ставлення дитини до власного здоров'я та ведення здорового способу життя [3]. На основі такого розуміння, виведено дефініцію "валеологічна вихованість", яку розглядаємо як наявність соціально-психологічних настанов та активної позиції дитини у дбайливому ставленні до власного здоров'я та ведення здорового способу життя. Визначимо також досвід Г. Бєлєнької, яка вважає, що першочерговим завданням у вихованні дошкільника є формування потреб щодо здоров'я, свідомого прагнення здорового способу життя, валеологічної культури особистості [1]. Узагальнюючи сказане вище, зазначимо, що повноцінністъ, добробут та тривалість життя кожної особистості і цілих поколінь залежить від трьох ключових моментів ведення здорового способу життя – знань, умінь використовувати їх на практиці та сформованих цінностей. Ці положення дозволяють зробити висновок, що стратегічною метою виховного впливу на

дитину має бути розвиток і виховання життєлюбної особистості, яка збагачена знаннями про залежність людини від природи.

Вагомий внесок у проблему пізнання дитиною природи з позиції єдності екологічного та валеологічного виховання належить З. Плохій. Пізнання природи у її роботах тісно поєднано з процесом пізнання дитиною свого власного, фізичного і психічного "Я". На думку вченої, визначальним у процесі валеологічного виховання є когнітивний компонент, тобто готовність і прагнення дитини одержувати, шукати та переробляти інформацію про об'єкти природи. За таких умов дитина має змогу самостійно вирішувати проблеми своєї життєдіяльності. Досвід самостійної відповідальної поведінки проявляється у психічному зростанні, пробудженні прихованих можливостей дошкільників, сприяє виробленню активної життєвої позиції. Для формування потреб зміцнення здоров'я молодших дошкільників за допомогою природних чинників слід ознайомлювати їх з наявними зв'язками між об'єктами живої та не живої природи й людиною [7]. Таким чином, можна зробити висновок, що процес валеологічного виховання повинен ґрунтуватися на практичних та пошукових методах, спиратися на вікові психологічні новоутворення молодшого дошкільника.

Аналіз психологічної літератури (Б. Ананьєв, Л. Виготський, Д. Ельконін, З. Істоміна, О. Леонтьєв, Г. Люблінська) дозволив зробити висновки, що на етапі молодшого дошкільного дитинства зв'язуються перші зв'язки та стостунки, які формують найвищу єдність суб'єкта та особистості. У дітей означеного віку починає формуватися більш складна внутрішня організація поведінки, ускладнюється їх діяльність у цілому [5]. Основні психічні новоутворення молодших дошкільників: перевага наочно-діяльнісного мислення, зародження елементів символічної функції мислення та внутрішнього плану дій, інтенсивний розвиток сенсорики, мовлення, домінування предметно-маніпулятивної діяльності, створення підґрунтя для організації валеологічного виховання, шо буде ефективним за таких педагогічних умов: 1) орієнтація на домінування експериментальної діяльності молодших дошкільників у різних ре жимних моментах; 2) надання пріоритету сенсорним діям у процесі обстеження предметів, обов'язковості словесного коментування обстежуваних дій; 3) домінування самостійної діяльності молодших дошкільників перед демонстраційними діями вихователя. Відтак, оптимальним засобом валеологічного виховання дітей молодшого дошкільного віку є експериментування.

На сьогоднішній день методика організації дитячого експериментування в молодшому дошкільному віці розроблена недостатньо. Це обумовлено багатьма причинами: недостатньою теоретичною розробленістю питання, малою кількістю літератури з проблеми і, найголовніше, відсутністю мотивації педагогів до цього виду діяльності. Як наслідок, розвиток дитячого експериментування, а особливо експериментування молодших дошкільників у практиці роботи дошкільного навчального закладу відбувається дуже повільно.

Проте багато вчених звертають увагу на унікальність цього виду діяльності, що може виступати засобом, методом та формою навчання, виховання та розвитку, і особливо підкреслюють його вплив на різноманітні якості особистості та психічні процеси дитини.

Цікавим є досвід А. Іванової, яка визначає велику роль впливу експериментів на розвиток творчих здібностей та формування уявлень про зміцнення здоров'я [4]. Л. Виготський неодноразово підкреслював, що природа експериментування споріднена з природою предметно-маніпулятивної діяльності [5]. Тому цей метод найбільш відповідає віковим особливостям дітей молодшого дошкільного віку і є практично єдиним засобом пізнання світу. За використання цього метода навчання виступали такі корифеї педагогіки, як Я. Коменський, Й. Песталоцці, Ж.-Ж. Руссо, К. Ушинський [4 ].

Г. Бєлєнька, аналізуючи розвиток пізнавальних інтересів та допитливості дітей у процесі експериментування, акцентує увагу на молодшому дошкільному віці. Дослідниця зазначає, що в цьому віці виникає низка психологічних передумов для розвитку експериментальної діяльності. Для дітей 3-4 років притаманна висока пізнавальна активність, допитливість. Малюки цього віку можуть уважно розглядати те, що їх зацікавило: спостерігати явища та об'єкти природи, зацікавлено ставитися до власного тіла. Однак дітям цього віку притаманний ситуативний ненавмисний характер діяльності. Молодші дошкільнята ще не вміють співвідносити результат і умови діяльності, відстежувати процес досягнення мети [1]. Саме тому в молодшому дошкільному віці мова може йти про проведення експериментів, а не дослідів. Зазначимо, що інтерпретації понять „дослід" і "експеримент" є неоднозначними у психолого-педагогічній та методичній літературі.

Згідно з словником іншомовних слів, слово "експеримент" походить від грецької мови "experimentum", що перекладається як "спроба", "дослід". Отже, експеримент визначається як науково поставлений дослід, спостереження об'єкта в спеціально створених умовах, що дозволяють слідкувати за перебігом явища та багаторазово відтворювати його. За енциклопедичним словником, експериментом є чуттєво-предметна діяльність у науці, у більш вузькому значенні – дослід, відтворення об'єкту пізнання, перевірка гіпотези [6]. Очевидно, що такий підхід ототожнює поняття "дослід" та "експеримент". Проте існує інша думка, згідно з якою експериментування і дослідження є зовсім різними видами діяльності (Г. Бєлєнька). Так, **експериментування** являє собою маніпулятивну діяльність дитини з об'єктами чи явищами оточення, що призводить до пізнання дитиною їх властивостей. При цьому знання виступають суміжним продуктом практичної ситуативної діяльності. На відміну від цього, дослідницька діяльність відрізняється наявністю чіткої мети та гіпотези. Дослід має чітку структуру, його можна відтворити, знаючи умови проведення; він потребує від дитини високого рівня розвитку таких розумових операцій, як узагальнення, систематизація знань [9].

Експериментування "пронизує" всі сфери дитячого життя, воно є основою будь-якого знання, без нього будь-які поняття – сухі абстракції, тому вважаємо, що валеологічне виховання дошкільників неможливе без застосування методу експериментування. Таким чином, нами теоретично обґрунтовано положення про те, що організація експериментування стимулює навчально-пізнавальну діяльність молодшого дошкільника. Відповідно, головним завданням ДНЗ є створення у процесі валеологічного виховання означених педагогічних умов та забезпечення розвитку пізнавальних інтересів і потреб молодших дошкільників, а також формування в них умінь оволодівати способами розв'язання пізнавальних задач та самостійно їх знаходити.

Ураховуючи теоретичний аналіз означеної проблеми, ми розробили методику валеологічного виховання молодших дошкільників засобом організованого експериментування, яка впроваджувалась у три етапи (таблиця 1).

Таблиця 1.

**Етапи валеологічного виховання молодших дошкільників засобом організованого експериментування**

| Етапи формування експериментальної діяльності | Види експериментування | | | | |
|---|---|---|---|---|---|
| | за характером включеності у пед. процес | за характером пізнавальної діяльності | за тривалістю | за кількістю спостережень за об’єктом | За місцем у циклі |
| ***І. Підготовчий*** Мета: навчити бачити один стан об’єкта або одного явища без зв’язку з іншими станами чи явищами. Розвивати сенсорні вміння, мовлення. | епізодичні | ілюстративні | коротко-тривалі | одноразові | первинні |
| ***ІІ. Порівняльний*** Мета: сформувати вміння порівнювати і виділяти зміни у станах чи явищах одного об’єкта. | епізодичні, починати систематичні | ілюстративні, починати пошукові | короткотривалі, починати довготривалі | багаторазові | повторні |
| ***ІІІ. Узагальнюючий*** Мета: вчити бачити загальні якості об’єкта, процеса, що досліджувалися на попередніх етапах; формувати первинний досвід самостійних дій. | систематичні | пошукові | довготривалі | циклічні | заключні, підсумкові |

Як засвідчує матеріал таблиці: мета першого, підготовчого етапу, полягала у формуванні вміння бачити один стан об'єкта або одне явище без зв'язку з іншими об'єктами та явищами. У процесі обстеження об'єкта або

явища пріоритет надається сенсорним діям при обов'язковому словесному коментуванні обстежуваних дій. Експерименти носили епізодичний, ілюстративний, короткотривалий характер займали первинне місце в циклі.

На другому етапі – ***порівняльному*** діти вчилися порівнювати якості або стани одного об'єкта. Експерименти носили характер епізодичності, але вже простежувався елемент системності. Діти починали із зацікавленням ставитися до пошукових завдань, поступово відбувся перехід до довготривалих, багатократних , повторних експериментів.

Завдання третього етапу – ***узагальнюючого*** – були спрямовані на розвиток умінь бачити загальні закономірності процесу, що вивчався раніше, на перших двох етапах. Діти переважно самостійно виконували пошукові завдання. Експерименти мали системний, пошуковий, довготривалий та циклічний характер, займали заключне та підсумкове місце в циклі. Поступово відбувалося максимальне наближення до досліду.

Для визначення чіткої структури поетапного впровадження означеної методики ми виокремили напрями експериментальної діяльності молодших дошкільнят: з об'єктами неживої природи, з рослинами, з людиною (Рис.1).

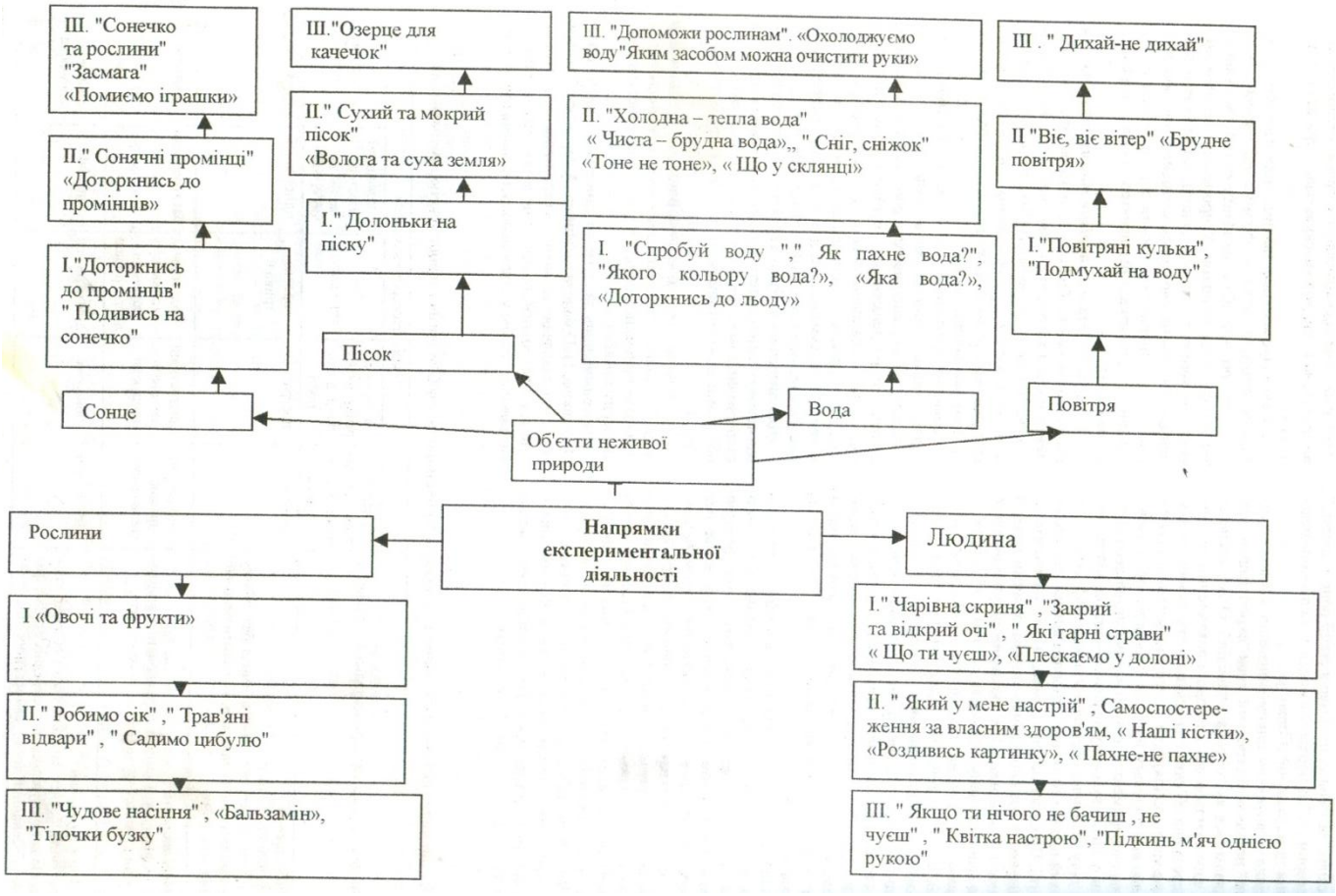


**Рис. 1 Напрями експериментальної діяльності**

Рисунок ілюструє поетапне оволодіння дітьми молодшого дошкільного віку знаннями, уявленнями про природні чинники здоров'я за допомогою нескладних експериментів.

Погоджуючись із думкою донецьких дослідників О. Азарова, Н. Губанова, Л. Мініна, А. Проненко, І. Ушакова, які зазначають, що не варто проводити окремі заняття з валеології, оскільки це може перевантажити навчальний процес у дошкільному навчальному закладі, ми реалізацію розробленої методики здійснювали під час режимних моментів: прогулянок, загартувальних процедур, оздоровчих заходів, ігрової діяльності, культурно-гігієнічних заходів, ранкового прийому, прийняття їжі .

Розглянемо докладніше зміст деяких експериментів першого підготовчого етапу:

***Загартування:*** **Експеримент "Якого кольору вода"**

*Мета:* продовжувати ознайомлювати з властивостями води. *Матеріал: прозора ванночка, на дні галька, сіль, йод. Умови: топтання не більш 2 хвилин при темтературі 22-24 с!*

***Хід експерименту***

Вихователь додає у воду йод до жовтого кольору та пропонує дітям загартуватись,

визначає разом із дітьми під час дії з водою її температуру, колір, властивості води.

***Оздоровчі заходи:*** **Дихальна гімнастика з експериментальною діяльністю "Подмухай на воду"** *Мета:* визначити експериментальним шляхом продемонструвати наявність повітря в людині. *Матеріал: склянки з різним соком, соломки (за кількістю дітей).*

*Умови: проводити з підгрупою дітей 3-4 дитни!*

***Хід експерименту***

Вихователь пропонує дітям зробити дихальну гімнастику, показує, як це робиться. Діти набирають повітря у легені, видихають його у соломинки та словесно визначають, що вони відчули, якого кольору сік. Вихователь розповідає, чому утворилися бульбашки.

Зміст деяких експериментів другого – **порівняльного** етапу:

*Ранковий прийом:* **Експеримент "Який у мене настрій"** *Мета:* створювати пошукові завдання для розвитку вмінь визначати власний психологічний стан. *Матеріал: паперова квітка з пелюстками різного кольору; маленькі фотокартки дітей. Умови: дати дітям більш самостійності!*

***Хід експерименту***

Після приходу в дитячий садок дитина за допомогою дидактичного посібника – квітки з різнокольоровими пелюстками, визначає свій настрій. Вихователь пропонує малюкові обґрунтувати свій вибір та порівняти з минулим визначенням.

***Оздоровчі заходи:*** **Фітотерапія: Експеримент "Трав'яні відвари"**

*Мета:* формувати уявлення про значення рослин для людини.

*Матеріал: два графини з трав'яними відварами (ромашка та шипшина)*

*Умови: дізнатися у медичної сестри, чи не має у дітей алергії на трави!*

***Хід експерименту***

Вихователь пропонує дітям два трав'яні відвари порівняти за кольором та смаком. Яка користь від лікарських рослин?

***Прийом їжі:*** **Експеримент "Робимо сік"** *Мета:* виявити наявність води у рослинах. *Матеріал: яблуко, терка, тарілка, марля. Умови: під час другого сніданку!*

**Хід експерименту:**

Дітям пропонується виявити чи є у фруктах вода. Для цього вони за допомогою вихователя натирають яблуко на терці та через марлю проціджують сік. Вихователь допомагає зробити висновки.

Визначимо зміст деяких експериментів третього – **узагальнюючого** етапу: ***Господарсько-побутова праця:*** **Експеримент "Помиємо іграшки" (довготривалий)**

*Мета:* розширити уявлення про сонце та якості води. *Матеріал: таз із водою, іграшки, рушники. Умови: сонячний день!*

***Хід експерименту***

Діти миють іграшки, визначають стан іграшок до миття та після. Після цього вихователь із дітьми виносить іграшки на сонечко. Які зараз іграшки? Через дві години діти знов визначають стан іграшок. Куди поділася вода?

***Праця в природі:*** **Експеримент "Гілочка бузку" (довготривалий)**

*Мета:* продемонструвати необхідність тепла для рослин. *Матеріал: дві вази з водою, дві гілочки бузку. Умови: проводити експеримент у лютому!*

***Хід експерименту***

Поставити одну вазу з гілочкою в кімнаті, а іншу – у прохолодному місці (між віконними рамами). Визначати зміни, порівнюючи стан гілочок із деревами на вулиці.

Проведене дослідження дозволило на підставі аналізу теоретичних джерел і педагогічного досвіду визначити сучасні тенденції валеологічного виховання молодших дошкільників, теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити педагогічні умови експериментальної діяльності молодших дошкільників, розробити методику організації експериментування дітей молодшого дошкільного віку.

Потребує спеціального вивчення проблема методичної підготовки вихователів дошкільних навчальних закладів щодо реалізації означених педагогічних умов валеологічного виховання молодших дошкільників у навчально-виховному процесі.

## ЛІТЕРАТУРА

1. Бєлєнька Г. Взаємозв'язок фізичного та інтелектуального розвитку дошкільника в процесі пізнання ним світу природи // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету. Серія: Педагогіка. – 2004. – № 4. – С. 55–58.

2. Большая советская энциклопедия. – М. 1978.

3. Вайнер Э. Валеология. Учебник для вузов. – 2-ое изд. – М.: Флинта: Наука, 2002. – 416 с.

4. Иванова А. И. Методика организации экологических наблюдений и экспериментов в детском саду: Пособие для работников дошкольных учреждений. – М.: ТЦ Сфера, 2004. – 56 с.

5. Люблинская А. А. Детская психология: Учебное пособие для студентов педагогических вузов. – М.: Просвещение, 1971. – 215 с.

6. Словарь иностранных слов. – М., 1982.

7. Плохій З. Л. Виховання екологічної культури дошкільників: Метод. посіб. – К.: Ред. журналу "Дошкільне виховання", 2002. – 173 с.

8. Поддъяков Н. Н. О развитии элементарных форм мышления в дошкольном возрасте. – М.,1973. – 190 с.

9. Типова навчальна програма з дисципліни "Організація експериментально-дослідницької діяльності дітей в природі" / Укладач: Г. Бєлєнька. – К., 2004.